

Goncsarov Magyarországon

KOZOCSA SÁNDOR

A magyar és az orosz irodalom intenzívebb kapcsolata a múlt század húszas éveiben kezdődik. Ez időpont körül fordult íróink figyelme az orosz mellett a lengyel, a cseh és félévtized után a bolgár irodalom felé is. Évszázados történelmi kapcsolatok mélyültek el ezáltal szellemi téren, s a húszas években kezdődő irodalmi kapcsolatok azóta is tartanak — napjainkig. Irodalmunk puskinsi és lermontovi költői hagyománya mellett, az orosz regényirodalom mély és maradandó nyomatokat hagyott irodalmunk történetében. Csak az angol vagy a francia regény hatása mérhető össze azzal, amit az irodalmi ízlés fejlődésének történetében az orosz regényirodalom jelentett: elsősorban *Gogol*, *Tolsztoj*, *Turgenyev*, *Dosztojevszkij* és *Gorkij* művei; de Ivan Alekszandrovics *Goncsarov* művészete is.

A magyar műfordítás történetében is jelentős helyet töltenek be a *Goncsarov*-fordítások, olyannyira, hogy ezekre is vonatkozathatjuk *Vörösmarty* közismert megállapítását: a nemzeti literatúra történetében az igazi műfordítás az eredeti műalkotással ér föl.

I

Goncsarov nemes művész-egyéniségének híre előbb érkezett hazánkba, mint nagy művei: első általunk ismert említése irodalmunkban 1859-ben történt a *Magyar Néplap*¹ március kilencediki számának *Hirmondó* rovatában: „Az irodalom mily melegen pártoltatik Oroszországban kitűnik abból, hogy Gontscharoffsz Oblomoff című utolsó regényét, melyért egy könyvkereskedő 20 000 frankot, Bezborodki gróf pedig hogy a »Ruszkoje slowo«-nak ajándékozza, 30 000 frankot ajánlott, Krajevskij kiadó 40 000 frankért vette meg. Ha így díjaznák a magyar regényeket, bizonyára az írók milliomosok lennének”.

A következő említés negyedszázaddal később, 1884-ben hangzott el: *Csopey* László, az orosz irodalmi alkotások jeles tolmácsolója, a *Nemzet* című napilap hasábjain az orosz élet és irodalom köréből címmel értekezik; ebben a cikkében így emlékezik meg az akkor még élő *Goncsarov*ról: „A nagynevű regényírók közül *Goncsarov* a hetven évet tapossa és a tollat is letette”.

Három évvel később *Jancsó* Benedek a *Fővárosi Lapokban* *Oblomovizmus* címmel írt figyelemre ébresztő tanulmányt: „*Goncsarov*ról — írja — nem emlékszem, hogy valamit olvastam volna magyarul, pedig ő is egyike ama jelesebb orosz íróknak, kik *Turgenyev* és *Tolsztoj* környezetét oly szépen kiegészítik”; „az orosz nemzet egyik tipikus lelki sajátságának ő volt egyik leírója és legkife-

jezőbb tolmácsa... Goncsarov e szóval: oblomovizmus, az orosz nemzeti jellem és kedélyhangulat egy általános vonását fixirozta”.

*Jancsó*ból természetszerűleg hiányzik még a történeti szemlélet, lényegileg a nép-karakterológia alapján áll. Ez magyarázza az alábbi fejtegetést is: „Az oblomovizmus egyike az orosz nemzeti bűnöknek, s ama gátló körülményeknek, melyek nehezítik Oroszország előrehaladását. Hogy Goncsarov mily mélyen nyúlt az oroszország kedélyvilágába, s mily fontos nemzeti bűnre tette figyelmessé kortársait, bizonyítja az a körülmény is, hogy regénye megjelenése után csakhamar tanulmány tárgyává tette magát az oblomovizmust is egy jeles orosz kritikus: Dobroljubov”.

Jancsó Benedek rávilágít később arra, hogy *Goncsarov* az oblomovizmust nemcsak az *Oblomov* című regényében tárgyalta, mert hiszen a *Hétköznapi történet* főhőse, *Adujev* is hasonló lelki összetételű jellem. Az oblomovizmus harmadik hőse, *Rajszkij* — a *Szakadék* című regényben —, már több *Oblomov*nál és *Adujev*-nél. *Jancsó* tanulmányából értesülünk arról is, hogyan nyilatkozik *Goncsarov*: *Inkább későn, mint soha* című munkájában költői alkotásmódjáról: „Előttem — mondja *Goncsarov* — mindig egy bizonyos alak lebeg, s vele együtt egy főmotívum; ezek vezetése mellett haladok előre, s ragadok meg útközben mindent, mi kezem ügyébe esik, azaz, mi az alakra s e főmotívumra vonatkozik. Azután szorgalmasan és oly gyorsan dolgozom, hogy a toll alig képes leírni az egymást kergető gondolatokat... személyeim nem hagynak nyugtot, majd ebben, majd abban a jelenetben tűnnek elé, s néha mintha hallanám beszélgetéseik egyes töredékeit”; *Goncsarov* „*Adujev*ben, *Oblomov*ban és *Rajszkij*ban, regényeinek e hőseiben, az orosz nemzet lassú ébredését igyekszik vázolni: az átmenetet a tétlen álmodozásból, a romantikus világfelfogásból a modern világnézethez”.

Jancsó Benedek egyébként jól látta meg *Goncsarov* életútjának vonalát: „Első regénye, a *Köznapi történet* 1847-ben jelent meg. 1852-ben, mint *Putyatin* altengernagy titkára, főnökét egy földköri útra kísérte. Ez utazásán szerzett tapasztalatait és megfigyeléseit 1856-ban adta ki a *Pallas fregatter* címmel. Regényírói hírnevét az 1859-ben kiadott *Oblomov* alapította meg. A regényt sokáig úgy tekintették Oroszországban, mint az orosz szellemet és életet leghívebben visszatükröző irodalmi terméket. Ezt követte *A hegyszakadék* című regény, melyet bátran nevezhetünk meseszövéseknél és kitűnő szerkezeténél fogva *Goncsarov* legjobb regényének. Nagy feltűnést keltett még »Irodalmi estély« című humorisztikus rajzával”.²

Az idézett szövegekből látható, hogy *Jancsó* Benedek már észrevette *Goncsarov* három nagy regénye eszmei mondanivalóinak összefüggéseit, amikor megemlíti, hogy „Az oblomovizmust e regényében tárgyalja, de még két más regényében is, — csak hogy kissé módosított alakban”.

És még valami lényegest is meglátott *Jancsó* Benedek *Goncsarov* művében: hogy regényeinek főhőseibe az orosz nemzet lassú ébredésébe vetett reményét is belevetíti, az átmenetet a tétlen álmodozásból az új világnézethez és életfelfogáshoz.³

Az első értékes *Goncsarov-tanulmány* után néhány évvel az *Élet* c. folyóiratban (1891) *Sármai* József rajzolta meg *Goncsarov* írói arcképét. *Sármai* József nekrológiájában *Belinszkij*nek abból a megállapításából indult ki, hogy *Goncsarov* iránya a naturalizmus⁴. Megállapítja még, hogy *Goncsarov* annak a társadalmi átalakulásnak, melyen Oroszország a XIX. század közepén keresztülment, egyik

legelsőrangú írója volt. Nagy vonásokban áttekinti a goncsarovi életművet, és jól látja meg az első *Goncsarov*-mű, a *Hétköznapi történet* tendenciáját: „Fiatal éveinek illúziói egymás után foszlanak szét az élet rideg valóságában, s elegendő egy kis szellő, hogy légvárainkat rombadöntse”. Majd a korszak regényirodalmát méltatta, és megemlítette, hogy „a szegényebb osztály állapota kezdi foglalkoztatni az írókat, megindul a tulajdonképeni orosz nemzeti irodalom”.

A hazai napisajtó is megemlékezett *Goncsarov* haláláról. A *Magyar Hírlap* így parentálta el: „Csodálatos, hogy bár jókor kezdte az írást, hosszú életében oly keveset írt, mintha csak őrajta is beteljesedett volna az »oblomovizmus«. Hja — s teszi hozzá még — jólétben élt; gazdag kereskedő fia volt, s maga írja, hogy mikor az egyetemet bevégezve, hazakészült: »Az otthonlevők — Goncsarovot idézem — előre kitalálták minden kívánságomat. A család tagjain kívül az öreg cselédek, élükön a ház öreg dajkájával, a szememből kiolvasták, hogy mit szeretnék, visszaemlékeztek, hogy mit szerettem régen, milyen szokásaim voltak, hol állt az íróasztalom, melyik karosszékből szerettem ülni, — mint Oblomov! (ezt már a cikkíró fűzi hozzá! — K. S.) — hogy kellett az ágyat az én számomra megvetni, a szakács apróra tudta, hogy milyen ételeket kedveltem.« Ez a kényelemszeretet tette művészetét is olyan rezerválttá; ezért írhatta róla Bjelinszkij »Goncsarov költő, művész és egyéb semmi. Se nem szereti, se nem gyűlöli az általa szerepeltetett személyeket, ezek őt nem vidítják fel, nem bosszantják, s ő maga nem ad morális leckéket sem szereplő személyeinek, sem az olvasónak, s ezért a jelenlegi írók közt egyedül ő közeledik a tiszta művészet ideálja felé”.

Végül finoman elemzi az oblomovi művészetet: „Mikor az Oblomov megjelent... mint bomba csapott le az akkori intelligencia közé, amely pedig meglehetősen mozgalmas életet élt akkor, hiszen csak három évvel azelőtt szüntették meg a jobbjátságot, s az egész literatúrában különben is hadjáratot indítottak az álmodozások és a maradiság ellen... Senki sem olvashatta úgy e regényt, hogy teljesen tárgyilagos tudott volna maradni Oblomov típusa iránt, mindenki azonnal magára alkalmazta azt és mindenki talált magában valami olyast, ami Oblomov egyik-másik jellemvonásával megegyezett”.

Goncsarov regényét világirodalmi jelentőségűnek tartja, majd megvilágítja második grandiózus műve, a *Szakadék* keletkezését is: „Oblomovval egyidőben gondolta s nagyrészen írta meg. Sajátságos, hogy az Obryv egyedüli kedvence volt Goncsarovnak. Ezt a regényt rendkívül nagy gonddal írta, simítgatta, javíttatta, csaknem húsz évig... és mégis távolról sem gyakorolt olyan hatást, mint az Oblomov..., hőse, Rajszkij, az álmaiból, a tértelenségből felébredt Oblomov”⁵

Goncsarov halálakor *Cselingarián* Jakab⁶ a *Magyar Szalon* 1892. évfolyamában emlékezett meg róla: „Goncsarov egész egyénisége bírálat tárgya volt, s ebben igen sokat találtak az oblomovizmusból. S nem is lehet tagadni, hogy Goncsarov tehetségeit jobban gyümölcsöztethette volna, ámbár így is eleget tett, hogy nevének és hazájának dicsőséget szerezzen”. Rámutatott arra is, hogy *Belinszkij Goncsarovot* a legkiválóbbak közé sorolta, mert jellemei „az orosz társadalom különféle korszakainak típusai”. Kiemeli humanizmusát, emelkedett természet- és emberszeretetét. *Oblomov* — szerinte is — nemzeti típus, az orosz társadalom rajza egy tipikus alak segítségével.

Ezekkel a nyilatkozatokkal el is apadtak *Goncsarov* nyomai XIX. századi irodalmunkban.

A *Goncsarov* életében, majd halála alkalmából megjelent nyilatkozatokat másfél évtizeddel megkésve követi az első magyar nyelvre fordított *Goncsarov-mű*. 1906-ban jelenik meg először az *Oblomov Szabó* Endre művészi tolmácsolásában a *Klasszikus Regénytár* hatvan kötetes első sorozatában. Az oroszok közül *Dosztovszkij*, *Gogol*, *Lermontov*, *Turgenyev* és *Tolsztoj* szerepelt ebben a sorozatban. Az *Oblomov* mellett a második kötetben még megjelent *Lermontov* romantikus regénye, a *Korunk hőse* is. Az eredetiből fordított műhöz *Voinovich* Géza készített bevezetést, melyben *Goncsarov* egész pályáját jellemezte. Erkölcsi példázat rejlik benne — írja —, amely abban nyilvánul meg, hogy a főhős belepusztul életformájába. *Goncsarov* mély tanulságot von le ebből: segíteni kell az elesetteket, hogy felemelkedhessenek. Ez az író feladata is. Tanítását *Stolcz* alakján keresztül fejti ki, művészi szembeállításal. Ez a céltudatosság — *Voinovich* szerint — gyengíti alakjának hitelességét. *Oblomov* és *Stolcz* ellentétes alakja *Voinovich* *Don Quijote* és *Sancho Panza* szembeállítására emlékezteti. A módszer lehet azonos, az alakok jelleme, az írói cél azonban egészen más. *Cervantes* kifigurázott, *Goncsarov* szánalmat és segítséget kér az élehetlenség számára és tiszteletet kelt a józan tevékenység iránt.⁷

Az első magyar nyelven megjelent *Goncsarov-könyv* jelentős visszhangot keltett. Egyik napról a másikra nemcsak írók, de olvasók is kizárólag az *Oblomov*ról beszéltek, és az *oblomovizmus* szinte divattá vált, s a kényelemszeretetek, a semmivel sem törődésnek az a filozófiája kezdett lábra kapni, amely olyan sok rokon vonást mutatott a mi *Pató Pálunkéval*.

Szabó Endre *Oblomov*-fordítása, s általában *Goncsarov* főműveinek (*Hétköznap*i történet, *Pallada fregat*, *Oblomov*, *Szakadék*) fordítása a legnagyobb fordítói teljesítmény. *Szabó* Endre derekasan oldotta meg feladatát: átültetése olyan *oblomovi*, hogy a mű új fordítására csak négy évtized múlva gondoltak, miután a *Szabó*-féle fordítás könyvritkaság lett.⁸

A század elején jelent meg magyar fordításban *De Vogüé* az orosz regényről szóló monográfiája (1908), melyben az *Oblomov*ot röpke félmondattal jellemezte: „a század derekának irodalmához tartozik ez a kiváló regény is”.

1913-ban ünnepelte a művelt világ *Goncsarov* születésének századik évfordulóját. Irodalmunkban azonban ez nem keltett a nagy író emlékéhez méltó visszhangot. A *Hétben Kárpáti Aurél* emlékezett meg *Goncsarov*ról összefüggéseket keresve *Gogol* és *Goncsarov* művei között. Úgy véli, hogy az *Oblomov* hőse minden orosz fájdalmas karikatúrája, a mindenkori orosz lélek, a szlávok tragikus titkának egy emberben való bemutatása, majd a következő megállapítást teszi: *Oblomov* az orosz psziché legjellemzőbb, leglényegesebb dokumentumainak gyűjteménye. Kiemeli még, hogy „ez a legjobban szláv regény minden orosz írások között, a legközelebb áll hozzánk. A magyar nagyotakarásnak, hirtelen nekilendülésnek és derékbatörésnek, az önmagába fulladó, önmagát sorvasztó tehetetlen, parázsló láznak bánatos dekrescendóját hány magyar *Oblomov* sírta már el”. *Kárpáti Aurél* ez időben még két tanulmányban foglalkozott *Goncsarov*val. Az *Élet* című folyóiratban *Goncsarov* „lefojtott szimpátiá”-járól beszél, amely „mindig ott bujkál a legobjektívebb megállapítások alatt is, mint *Flaubert* bourgeois-gyűlölete, amely *Homais* alakjától a *Bouvard és Pécuchet*-ig vezetett” A *Földek testvérisége* című tanulmány szerint pedig „az *Oblomov* olvasása közben,

mintha az új magyar regényről kapnánk kinyilatkoztatásokat". Mi északról várjuk az impulzusokat, s ezért a jövő magyar regénye az orosz regénnyel lesz rokonságban, mert egyező feltételek között fog kicsírázni, s ennek az új magyar regénynek a magyar gentry oblomovizmusa lesz majd a főtémája.⁹

Goncsarov modern, mai író, amit az is bizonyít, hogy míg 1902-ben *Gyalui Farkas Legkedvesebb könyveim* című ankétja alkalmával a 34 ankétező író közül egyetlen egy sem említi olvasmányai között még az *Oblomovot* sem (pedig ha magyar fordításban nem, de német nyelven olvashatták volna!), annál élenkebben reagáltak az alig két évtizeddel később kivallatott írók, akiket *Kőhalmi Béla a Könyvek könyve* c., a *Gyalui* ankétjánál tervszerűbb és sikeresebb vállalási módszere eredményezett. 1918-ban már négy magyar „olvasó” nyilatkozott *Goncsarovról* és nagy művéről. *Babits* Mihálynak „újabb impressziói” között első helyen az *Oblomov* állt¹⁰, *Karinthy* Frigyes vallomásaiban viszont a harmadik helyen a *Raszkolnyikovot* és az *Anyéigint* követően, *Kárpáti* Aurélnál pedig a *Bovaryné*, a *Goriot apó* és a *Holt lelkek* után következik, végül a legnagyobb magyar dantista, *Kaposi József* finoman desztilláló értékelése szerint: „szórakozást és üdülést legtöbbször a következő költőknél és íróknál kerestem”; a felsorolt 28 íróból álló és *Vörösmartyval* kezdődő listán a 25-ik helyet *Goncsarov* foglalja el.¹¹

Érdekes az a tény is, hogy az újabb húsz évvel későbbi *Az új könyvek könyve* c. munkában, ugyancsak *Kőhalmi Béla* kitűnő szerkesztésében már hat magyar író, költő, filozófus és bibliográfus nyilatkozott *Goncsarovról*, illetve főművéről. *Karácsony* Benő erdélyi regényíró szerint „különösen közel állottak és közel állnak hozzám ma is a régi oroszok: Goncsarov, Lermontov, Gogol.”¹² *Kolnai* Aurél, akkor emigrációban élő szociológus és filozófus arról vall, hogy „a legnagyobb és legmegragadóbb írók szerintem is az oroszok: Dosztojevszkij, Goncsarov, Gogol.”¹³ A költő *Sik* Sándor nyilatkozata szerint „legtöbbet az orosz regénynek köszönhetek, elsősorban a Háború és békének és a Karamazov-testvéreknek, de a kisebbeknek, *Turgenyev*nek, *Goncsarov*nak is”.¹⁴ *Szántó* György a regényíró így vallott: „Turgenyev, Csehov, Goncsarov, Gogol, Gorkij, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Puskin... epikája többet jelentett számomra, mint az orosz élet, orosz sors és orosz lélek megismerését”.¹⁵ *Zempléni Klára* írónő: „emlékszem... az *Oblomov* vonzó gyámoltalanságának bájára”.¹⁶ Végül e tanulmány szerzője többek között anynyira beleélt magát *Goncsarov* páratlan írásművészetébe, hogy főhősével, *Oblomov*val azonosította magát („volt idő, amikor Goncsarov *Oblomov*ját utánóztam”¹⁷, ugyanakkor, 1937-ben az anynyira divatos író így háritotta el magától: „az olyan, nagy és divatos írójukat, mint D’Annunzio, nem tartom zseninek”. Az is érdekes, hogy *Goncsarov* egyéb nagy művéről magyar olvasói akkor még nem vettek tudomást.

Az első világháború kellős közepén, 1917-ben *Az Érdekes Újság Dekameronjának* tizedik kötetében közölt önéletrajzában *Szabóné Nogáll Janka* *Goncsarov*-élményéről így vallott: „Goncsarov, aki sohasem válogatta a helyet, mikor emberi dokumentumokat keresett, cikksorozatot írt az inasairól, és azt mondta, hogy abból, amit a cselédek gazdáikról beszélnek, voltaképpen a saját életük története domborodik ki... ha az *Oblomov* szerzője azt mondja, hogy az nem olyan hókuszpókusz, amelyből magától is kibukkan valami...”

Ugyancsak *Az Érdekes Újság* 1919-ben valóban érdekes irodalmi újítást vezetett be: sorozatot indított *Szeminárium az olvasóval a jó könyvről, a szép képről, a zenéről és az egészségről* címmel. Ebben a rovatban *Cholnoky* László, a magyar

irodalom egyik sokat ígérő tragikus alakja, tanulságos cikkben méltatta az *Oblomov* költői szépségeit: az alvó Oroszország felébredt az évszázados rákényszerített álomból. Az *Oblomov* az alvó orosz föld remekbe készült fényképe. Szerinte „a felébredt Oroszországot ismered, az alvót pedig meg kell ismerned, és ezért kell olvasnod *Oblomov*-ot, mert az *Oblomov* az alvó Oroszországnak remekbe-készült miniatűr-fényképe, *Oblomov* mása az alvó Oroszország, mintha valamely milliósorosan nagyító látcső fölcsereált üvegein keresztül néznéd azt”. „Ha elolvastad *Oblomov*-ot — fejezi be szép fejtegetéseit *Cholnoky* László — szinte ideges vágyódással indulsz neki a napsugaras reggelnek, hogy élhesd az életet és betölthesd napodat a munka gyönyörűségével”.

Az első nagy világgégés után, 1920-ban foglalta össze *Benedek* Marcell *A modern világirodalom történetét* (1800—1920); ebben a hasznos műben jellemző módon mutatta be *Goncsarov* művészetét: „*Goncsarov* a *Flaubert*-követők közé számít: elsősorban a művészi érzéketlenségre való törekvése miatt. Főműve, *Oblomoff*, két esztendővel *Bovaryné* után jelent meg. Úgy lehet felfogni, mintha írója és hőse már magába szívta volna a *Bovaryné*ből áradó reménytelenséget. *Oblomoff* betegsége csak a széles környezetrajz, az álmosító orosz abszolutizmus rajza miatt látszik speciális orosz akarát-betegségnek. A romantikus kiábrándulás irodalmának utolsó szülötte ez a regény, mely az ébredező új életnek, új törekvéseknek elébeveti a maga, ugyan miért? -jét”.¹⁸

Ugyancsak a húszas években írta meg *A világirodalom élettörténetét* (1927) *Juhász* Andor hatalmas freskó-sorozatában; *Goncsarov* művészetének elemzésében *Lermontov* örök démonáig, a *Közönyig* megy vissza: „Még a küzdelemig sem jut el, úri nemtörődomséggel fordít hátat mindennek, ami kiközökenthetné egyforma megszokottságából, unott restségéből. A *Turgenyev* *Rudinja* és a *Nemesi* fészek *Lavreckije* képviselik ezt a típust, amelynek legnagyobb kiteljesedése a *Goncsarov* *Oblomovja*. *Oblomov* még ahhoz is lusta, hogy az ágyáról felálljon, vagy hogy átforduljon a másik oldalára. Ő nem pipázik, ha föl kellene állnia a pipájáért, és inkább engedi, hogy elmenjen mellette minden, élet, gazdagság, szerelem, ideál, ábránd, szépség, melegség, jóság — pedig csak a kezét kellene kinyújtani érte. A nihilizmus és az *oblomovizmus* a két rákfenéje az oroszországnak. . . *Goncsarov* azonban továbbmegy, mint *Turgenyev*. Ő már tudja és látja ennek az *Oblomov*-féle álomnak a következményeit is”.¹⁹

1921-ben jelent meg *Mereskovszkij* *Örök útitársaink* című könyve magyar nyelven. Ebben részletes tanulmányt szentel *Goncsarov*nak és az *Oblomov-problémának*, fejtegetései azonban a szellemtörténeti értelmezés belletrista színvonalán maradnak.

A *Nyugat* folyóirat közölte 1925-ben *Fülöp*—*Miller* René tanulmányának fordítását: *Goncsarov plágium-vádja Turgenyev és Flaubert* ellen címmel. *Fülöp*—*Miller* René kiadatlan *Goncsarov*-kéziratot tett közzé, amelyben a nagy író megvádolta *Turgenyev*-et, hogy az ő kéziratban levő, majd *Turgenyev*-nek felolvasott munkájából ötleteket, sőt egész részeket plagizált: s nemcsak a maga számára kölcsönzött eszméket tőle, hanem francia íróbarátai, így főleg *Flaubert* részére is. Erre vonatkozóan a közlő megjegyzi: „*Goncsarov*-ot az az agyrém üldözte, hogy az akkori idők összes nagy orosz és európai írói összeesküvést szőttek ellene azzal a céllal, hogy a legértékesebb gondolatokat, sőt teljes szakaszokat is, kölcsönvegyék munkáiból, azokat sajátjaikként adják ki”.²⁰

A húszas évek derekán *Bonkáló* Sándor írta meg az orosz irodalom történetét

először magyar nyelven összefoglaló monográfia keretében. (1925.) Nem nagy lelkesedéssel szól *Goncsarov* munkásságáról, s *Dobroljubov*, *Belinszkij*, vagy *Szkabicszevszkij* idézetei is ezt látszanak bizonyítani.²¹

A konzervatív *Szémán* István egy évvel később Az újabb orosz irodalom történetében meleg hangon méltatta főleg az *Oblomov* világirodalmi jelentőségét, s rávilágított arra, hogy „alakjainak plaszticitása szinte felülmúlhatatlan benne. Hőse, Oblomov, Anyeginnek, Pecsorinnak és Rudinnak lelki rokona. Valósággal egy felesleges ember, a nem a maga munkájából élő és a néptől eltávolodott típus jellemző képviselője”.²²

Berényi László az *Élet* című folyóirat 1930. évfolyamában nagy tanulmányt szentelt az *Oblomov*nak és írójának. Részletes képet ad *Goncsarov* lelki berendezéséről, majd rámutat az író egyéniségének *oblomovizmusára*, mely az *Oblomov*-ban nyert kifejezést: „Az a kor, amelynek talajából Oblomov kinőtt, örökre elmúlt; eltemette az idő homokja, de Oblomov és írója egymástól nyert halhatatlanságukban ragyognak ma is”. Valóban „a tipikus orosz lélek művészi megszemélyesítésével Puskin óta minden jelentősebb orosz író megpróbálkozott többkevesebb sikerrel... Ezért emlékeztet Oblomovra a kiábrándult Anyegin, a szkeptikus Pecsorin éppúgy, mint az erőtlen Rudin, vagy a pesszimista Bazarov, s ezeknek késői utóda a tépelődő Ivanov. Mindegyikükben megérezzük az önmagát kereső orosz lelket más-más kor délibábját kergetve, de ami változatlan bennük, az nem faji, hanem örök emberi vonás”.²³

Sok jellemző gondolattal járult hozzá a *Kőhalmi* Béla olvasóankétján oly finom megjegyzéssel szereplő *Babits* Mihály *Az európai irodalom történetében* (1935) a *Goncsarov-kérdés* tisztázásához, amikor megmutatta az *Oblomov* kialakulásának és fejlődésének útját: „A naturalizmus terén legmesszebb voltak az oroszok. A naturalizmus természetes lejtője a formák felbontása felé visz. Nem az alkotás a fontos, hanem az ábrázolt valóság. A franciákat itt sokkal több hagyomány kötötte, mint az oroszokat. A Madame Bovary mégiscsak tökéletesen megkomponált alkotás! De például Turgenyev már inkább rejtette műveinek alkotás-szerűségét. Mintha a mű nem megkomponált regény, hanem az életnek egy kiszakított darabja volna... Továbbment ezen az úton Goncsarov. Ő már a mesétől is megszabadította a regényt. Hiszen az életben néha oly hosszú időn át nem történik semmi! Néha az élet tragikuma, hogy nem történik semmi. Az *Oblomov*nak egy egész kötetén át a hős csak lustálkodik és pamlagon hever. A tragikuma az, hogy lustálkodik és pamlagon hever. Goncsarov az orosz lélek tragikumát írta, melynek az *oblomovizmus* szállóigéje lett. De az ember mindenütt egy, s *Oblomov*-ban a Pató Pálok nemzete is magára ismer. Mégjobban magára ismer az *oblomovkai* (ahogy *Oblomov* faluját nevezik) nagy és nagyszerű ivás-évésé-ekben. A részletekben Goncsarov tökéletes művész; s minden látszat ellenére az egészben is. Igazi hatást érni a kompozíció hiányával: még raffináltabb komponálást jelent és tudatosabb művészetet. (mert nem gyámolítja szokás és hagyomány.) Goncsarov aggodalmas művész, pepecselő, akár Flaubert; s egy kicsit maga is *Oblomov*”.²⁴

Irodalmunkban először *Császár* Elemér foglalkozott *Goncsarov* hatásával *A magyar regény története* (1939) című monográfiájában. *Gozsdu* Eleknek a *Köd-ről* írt regényében (1882) fedezte fel az első *Oblomov*-nyomokat. A regény hőse, *Tar* István „színre egészen magyar karakter, egyik utolsó hajtása Bessenyei Pontyijának, Kisfaludy Mokányának, Petőfi Pató Páljának, de előzőinél sokkal

mélyebben érző. Csakhogy ez a magyar jellem egészen orosz mintára van faragva: mintha csak Goncsarov Oblomovjának magyar kiadása volna...²⁵

A második világháború alatt megjelent *Világirodalom történetében* (1941) Szerb Antal külön kiemeli Goncsarov világirodalmi jelentőségét, noha csak az *Oblomov*val foglalkozik, ennek azonban igen finoman átértzett elemzését adja: „Oblomov nem csak lusta, tétlen nemesember. Bármennyire hasonlít is életmódja Pató Pál úréhoz, világok választják el tőle. Oblomovot gazdag belső élete teszi Oblomovvá. Sosem érzi igazi szükségét a külső világnak, a tevékenységnek, az ún. életnek. Pató Pál erkölcsi tulajdonságairól nem sokat tudunk; Oblomov jó és tiszta, a derék emberek rajongva szeretik, a gonoszok pedig megszégyenülnek közelében. Goncsarov elrettentő példának szánta — és mégis Dosztojevskij csodálatos Myskin hercegének rokona. A nagyszerű alak alkotójának polgárius szándéka ellenére növekedett ki”²⁶

III

Teljesen új Goncsarov-szemlélet figyelhető meg 1945 utáni irodalmunkban, melyet főleg *Dobroljubov* klasszikus értékű *Oblomov-tanulmányának* fordítása alakított ki. 1948-ban jelent meg magyarul *Orosz realizmus* című könyve: ebben található a *Mi az oblomovság?* című tanulmánya. A nagy forradalmi demokrata kritikus részletesen kifejti az oblomovizmus lelki feltételeit és betegségét: szerinte *Oblomov* típusa a pusztulófélben levő feudális társadalom élősdi-jének. *Dobroljubov* rámutatott *Oblomov* irodalmi rokonaira, az ún. „felesleges emberekre”. *Dobroljubov*ot nem annyira *Oblomov* alakja érdekelte, hanem maga az orosz népbetegség: az oblomovizmus. Rámutatott arra is, hogy Goncsarov nemcsak *Oblomov* halálos ítéletét mondta ki, hanem a passzív „hős” mellett az egész akkori társadalmi rendszert is elítélte.

Két évvel később jelent meg magyar nyelven *Belinszkij Válogatott esztétikai tanulmányok* (1950) című gyűjteménye, s benne a legnagyobb orosz irodalomkritikus nagy tanulmánya: *Áttekintés az 1847-es orosz irodalomról*. Ebben *Belinszkij Goncsarov* első nagyszabású művének, a *Hétköznapi történetnek* mindmáig helytálló esztétikai elemzését adja. *Dobroljubov* tanulmányának és *Belinszkij* kritikájának irányt-mutató jelentőségük volt a magyar Goncsarov-szemlélet kialakításában.

1949-ben jelent meg először magyar nyelven *Goncsarov Hétköznapi története Trócsányi Zoltán* művészi tolmácsolásában *A világirodalom remekéi* című sorozatban. A kritika lelkesen fogadta; a *Világosság* recenzense megállapította, hogy „a regényben a cári Oroszország intelligenciájának tunya, kilátástalan, zilált hétköznapijait ábrázolja az író”²⁷. *Ruffy Péter* szerint „senki ilyen kegyetlen éleslátással, ilyen hűvös modorban, ilyen aprólékos megfigyelésekkel ékesen nem írta még meg az orosz nemesi osztály szétbomlásának folyamatát”²⁸.

1952-ben a *Művelt Nép* kiadásában jelent meg *A „Pallada” fregatt*, a világirodalom legköltőibb útirajza, *Trócsányi György* fordításában Sz. V. *Murajevskij: Goncsarov és hajóútja a „Pallada” fregaton* című bevezető tanulmányával. *Goncsarov* földkörüli útjának száz év előtti színes élményeiről szól a könyv. A hatalmas, több mint hétszáz nyomtatott oldalra terjedő opusz izgalmasan érdekes olvasmány, hozzáfogható útleírást alig ismerünk.

A nagy mű jelentőségéhez méltó sajtóviasszhangot váltott ki. Nagy Lajos szerint *Goncsarov* fizikuma nem volt alkalmas az utazásra, lelkesedése azonban minden viszontagságot legyőzött. Megfigyelőképessége, nyelvismerete, általános földrajzi, gazdasági és etnográfiai tudása, s nem utolsó sorban óriási műveltsége, gyors felfogóképessége mintegy predesztinálta a nagy útleírás megalkotására. Jól vette észre, hogy *Goncsarov* csak pillanatfelvételeket rögzített és nem a külső világ bemutatására törekedett, csak azt írta le, amit az általános tanulmányozás nem vesz észre. Nagy Lajos azt is följegyzi *Goncsarov* útirajza alapján, hogy meghatározott céllal kell mindig utazni, ellenkező esetben az újabb meg újabb benyomások elsikkasztják a lényegét. *Goncsarov* egész útján az állandóan fluktuáló életet figyeli, magukat az embereket. Megfigyelőképessége tévedhetetlen, realizmusa tökéletes: „az író tényeket sohasem költ, sőt nála még a költés sem egyéb, mint a tények felsorolásának érzelmmel telített képpé alakítása...”²⁹

A *Béke és Szabadságban* Bóka László így ismertette a művet: A „Pallada” fregatt embernevelő, szivetűjítő olvasmány. Az élőbeszéd közvetlenségével, elevenségével számol be útjáról. Gazdaggá is tesz, mert sokféle emberrel, társadalmi szokással, néppel, a természet változatosságával, tájakkal és természeti jelenségekkel ismertet meg. A nagyvilági élet kitaruló változatossága mellett a fregatt kis emberközösségét is megismerteti. A fordítást jónak, pontosnak tartja, de — véleménye szerint — meg sem közelíti az eredeti stílus szépséges közvetlenségét!³⁰

A *Könyvbarátban* *G(eréb) B(élné)* kiemeli, hogy a nagy mű hangja annyira közvetlen és érzékletes, hogy az olvasó szinte együtt utazik az íróval. Megállapítja, hogy *Goncsarov* nem ábrázolja a társadalmi különbségeket, nem látja meg az elnyomott osztályt, de művészete áttör világnézetének korlátain, s az osztálytársadalom bírálata burkoltan ugyan, de benne szunnyad mondanivalójában. A már előbb említett kritikusokkal egybehangzóan megállapítja, hogy a könyv érdekes, hasznos olvasmány, pontos megfigyelések alapján írja le a látottakat, szinte tudományos eszközökkel.³¹ *Maár* Gyula szerint *Goncsarov* realizmusa A „Pallada” fregattban tömör.³² *Makai* György a *Magyar Nemzetben* megállapította, hogy az útleírás néhány soros költői képe a természeti jelenségeket kutató realista író ábrázoló készségével gyönyörködtet. A fordítást — mint minden kritikusa — jónak tartja.³³ *Agárdi* Ferenc véleménye: pompás nyelv, kiváló előadókészség, remek műfordítás.³⁴ Végül a *Népszavában* *Pók* Lajos helyesen látja *Goncsarov* világirodalmi jelentőségét, amikor megállapítja róla, hogy az orosz irodalom XIX. századi nagy realista korszakának egyik legkiemelkedőbb alakja, aki szembeszállt a tespedő orosz életszemlélettel, de a forradalmi demokraták (*Belinszkij, Csernyisevszkij, Dobroljubov*) harcos tudatossága távol állt egyéniségétől. Hatalmas útirajza legtöbbször mutat meg belső világából, írásművészetének titkaiból, és a nemzedékek ízlését, világszemléletét alakító útleírások mintája.³⁵

1952-től, A „Pallada” fregatt fordításának megjelenésétől minden év meghozta a maga új *Goncsarov*-kötetét: 1953 az *Oblomov* új fordítását (*Németh* László), 1954 a *Szakadékot* (*Gellért* György) és végül 1955 a *Hétköznapi történetnek* ugyan csak új fordítását (*Tábor* Béla.)

Szabó Endre *Oblomov*-fordítása és *Szerelemhegyi* Ervin átdolgozása után *Németh* László átültetése méltán keltett rendkívül nagy várakozást. Az *Új Magyar Könyvkiadó* Orosz remekírók sorozatában jelent meg 1953-ban, s valóban beváltotta a hozzáfűzött reményeket: *Németh* Lászlónak a *Karenina Anna* mellett talán a legsikerültebb fordítása. Már *Oblomov*-értelmezése is újszerű: a múlt századi

orosz irodalom tele van kórtörténetekkel, amelyek megmutatják, hogy gazdag lelkeket hogyan torzított el a cári Oroszország egészségtelen élete. Ezek közül a legtökéletesebb kórkép az *Oblomov*. Az oblomovizmus az akarat lassú bénulása és az élettevékenységek megállíthatatlan beszűkülése. *Oblomov* értelmes, nemes szívű, átlát a hamis célokon. Kriticizmusa lomhaságának igazolása lesz. A regény első harmada tökéletes kórelőzmény, a további részek a betegség gyógyíthatatlanságát tükrözik, amikor a kór erősebb a külső ingereknél. (*Stolcz, Olga.*) Az oblomovizmus ott jelenik meg, ahol a közepszerű, de jó érzésű emberekből az álmos jólét, a célt nem adó élet, kicsinyes viszonyok kiölik az akaratot.³⁶

Az *Új Magyar Könyvkiadónak* a regényhez fűzött bibliográfiai jellegű utószava megállapítja, hogy az oblomovizmus vonásai még sokáig megmaradtak; a munka lenézése, az élőlátszó, a maradiság sok társadalmi réteget fertőzött meg. Jellemző az *Esti Budapest* beszámolója: az orosz irodalom leleplező kórtünetei közül a legtökéletesebb az — *Oblomov*.³⁷

Kardos László ismertetésében azt emelte ki, hogy az *Oblomov* a múlt század derekának sajátos orosz viszonyaiból sarjadt. Művészi frissessége és mondanivalójának időszerűsége töretlen. A fordítás alkotó tolmácsolás, sugallatos újjárat emeli a szöveget, újjárat emeli anélkül, hogy szabadosságokba, pontatlanságokba esúsznék.³⁸ A *Népszavában* írt Szabó Ede-kritika *Dobroljubovot* idézi, aki szerint *Goncsarov* reálisan mutatja a pusztuló, haladásra képtelen birtokososztályt. Élete értelmétől már gyermekkorában megfosztotta neveltetése, nem tanulta meg, hogy az élet célja a munka és a cselekvés. *Goncsarov* írói nagyságát mutatja, hogy egy jellegzetes típusban ennyire elevenen tudta az orosz társadalom problémáit felszínre hozni. A regény a tevékeny tett, a munka és az alkotó harc szépségére tanít, amely az élet egyedüli értelme. *Goncsarov* leírásait sajátos, mélyreható látásmódjával eleveníti meg.³⁹

Németh László *Oblomov*-fordítását *Nemeskürty István* is nagy alaposággal méltatta: „Az új *Oblomov* maradéktalanul élvezhető, ebben jelentős része van Németh László kitűnő fordításának. Fordítása mintaszerű... Ez a fordítás, akárcsak a *Karenina Anna*, híven és mégis magyarosan adja vissza a szerző stílusát”.⁴⁰

A nagy sikerű *Oblomov*-fordítás 1960-ban újból megjelent *A világirodalom klasszikusai* c. népszerű sorozatunkban *Bakcsi György* bevezetőjének kíséretében, aki egyébként 1961-ben *A Könyv* c. folyóiratban közölt találó areképvázlatában elevenítette fel az orosz klasszikus prózairodalom egyik legnagyobb alakjának emlékét.

1950-re készült el *Goncsarov* legnagyobb alkotásának, a *Szakadéknak* teljes fordítása, *Gellért György* gondos munkája.⁴¹ A fordítást az *Új Magyar Könyvkiadó* azonban csak 1954-ben adta ki *Orosz remekírók* sorozatában. A fordítás egyike a legnagyobb magyar regényfordítási teljesítményeknek: felveszi a versenyt a *Don Quijote*, a *Nyomorultak*, a *Háború és béke* és a *Karamazov-testvérek* fordításával.

A könyvhöz fűzött utószó (*Goncsarov és a „Szakadék”*) szerint *Goncsarovban* *Belinszkij* hatására erősödtek meg haladó érzelmei, bár sohasem vált forradalmárrá. A *Szakadék* utolsó nagy műve, húsz évig tervezgette, s összes művei közt legjobban melengette. *Goncsarov* is fontosnak tartotta a reformot, de a további fejlődést, ha reformista módon is képzelte el, elutasított magától minden forradal-

mi eszmét és mozgalmat. A *Szakadé*kra már ez jellemző, a szakadék is azt jelenti, hogy a forradalmárok, a „nihilisták” örvénybe, szakadékba taszítják Oroszországot. Ennek a céljának szolgálatában változtatta meg a nagy mű eredeti tervét, és lényegesen módosította alap gondolatát. A végleges kidolgozásban még a regény alakjainak jellemén is lényeges változtatásokat eszközölt; így *Mark* ábrándozását is az eredetitől eltérően megváltoztatta, eltorzította. Első tervében ugyanis művelt férfi, eredeti gondolatai, ötletei vannak, határozott céltudatossággal dolgozik, később azonban teljesen esekélyesedik. Pedig ez az alakja tükrözi a forradalmi demokrata ifjúságot, s ezzel is azt akarta bizonyítani az író, hogy szembe fordult velük, úgyhogy a *Szakadé*kot a forradalmi demokrata ifjúság megrágalmazásának tekintették. Ugyanilyen jellemváltozáson ment át a regény főhőse is, az első terv után a végleges formában *Vera* megalkuszik helyzetével, környezetével, bár — jegyzi meg a cikkíró — nem a valóság, hanem a konzervatív vá vált író görbítette el életútját. A regény eszmei mondanivalói ellenére is az író az orosz próza mestere, a realista ábrázolásmód egyik legnagyobb művésze.

A regény fordításáról a *Szabad Ifjúságban K(apusi) R(ózsa)* emlékezett meg: szerinte *Goncsarov* félt a bontakozó forradalomtól, sajnálta a nemességet. Ez a kettős érzés konzervativizmusának alapja, amely a szakadékot is jellemzi. Finom művészettel eleveníti meg a hatvanas évek hangulatát, az orosz nemesi élet hétköznapjait. Különösen megkapóak eszményien szép női jellemei.⁴² A miskolci *Széphalomban Kováts* Dániel írt tanulmányt a regény megjelenése alkalmából: a *Szakadék* főhősét, *Rajszkit Oblomov*nál fejlettebbnek látja, akit az író szócsövének használt. A regény központi alakja *Vera*. Mindenkit a vele való kapcsolata alapján ítél meg az író. Ez a rejtélyes lány a világirodalom egyik legérdekesebb nőalakja. *Goncsarov* a *Vera* alakján át látta meg a nőben rejlő, világot mozgató erőket. Az író világnézetét fejezi ki: az új eszméket befogadja, de nem tud a régiekkel szakítani.⁴³

Az *Irodalomtörténet* 1956. évfolyamában *Almási* Miklós ismertette a regénytrilógia hatalmas utolsó pillérét: szakadék választja el a megmozduló Oroszországban a szembenállókat, és szakadék tátong egy-egy ember lelkében, ha nem tud választani. A *Szakadék* célja bemutatni az emberben és a társadalomban egyre mélyülő hasadásnak a kezdetét, az okát és végkifejlődését. A regény csak a folyamat vége, előzménye másik két művében található. A három opusz egy egész, az orosz társadalom lassú erjedésének ábrázolása. Ebben a részben a legvilágosabb, hogy a szétválás végleges, ezért ez egyúttal a másik két mű megértésének is a kulcsa. A három nagy regény az orosz társadalom fejlődésének korszakalkotó jelentőségű rajza. A *Hétköznapi történetben* a régi élet kezd már inogni, a kúriák nyugalma helyett a város forgataga vonzza az ifjút, aki romantikus vágyakkal fordul a világba szerencsét próbálni. Az *Oblomov*ban már nyíltabb az eltávolodás, a szembenállás. A *Szakadék* átmenet az egyik korból a másikba. Igen nehéz feladat volt ezt ábrázolni, de *Goncsarov*nak sikerült, mert megtalálta azt a típust, amelynek segítségével az egész korszakot meg tudta világítani. Végső tanulsága: „A mű kiadása igen jelentős tény irodalmunkban, mert *Goncsarov* írói arcképe sokkal világosabban áll így olvasóközönségünk előtt. A fordítás — Gellért György műve — mindenütt művészi és mélyen átgondolt”.⁴⁴ *Heller* Ágnes a *Csillagban* értekezik az *Orosz remekírók. Jegyzetek az Új Magyar Könyvkiadó sorozatáról* címmel: ebben a következő kifogást teszi: „A magyar közönség előtt alig ismert elég bonyolult irodalmi jelenség, *Goncsarov* két munkájához (*Oblomov* — *Szakadék*)

egyáltalán nem fűztek esztétikai elemzést. A két utószó itt kizárólag a tárgyi adatok közlésére szorítkozik”.⁴⁵

Nem ez a helyzet a *Hétköznapi történet* kiadása esetében. Az 1955-ös év hozta a Tábor Béla-féle új fordítást az *Orosz remekírók* sorozatban Lukácsy Sándor utószavával, melyben elvi kérdéseket is felvet. Szerinte a politikai közönyösség lekötötte Goncsarov alkotóképességét, csak formai érzéke csiszolódott, indító nagy élményben nem volt része, szemlélődő természete lassan érlelte meg a realista író. Az orosz múlt századi élet egyik fontos problémáját írta: a jobbat, tartalmasabbat kívánó nemes ifjak visszahullását a kiábrándulásba, a céltalan életbe. *Dobroljubov* mutatta ki a célba nem érő tervezgetés, a tétlenségre ítélt képzelődés megjelenését más orosz írónál is: *Turgenyev* felesleges embernek nevezte ezt a típust, Goncsarov oblomovizmus elnevezést adott neki. *Oblomovon* keresztül *Adujev*et — a *Hétköznapi történet* hőseit — is jobban megértjük. Ezt a többre képes, jó tulajdonságokkal teli fajtát a nevelés tette tönkre, amely munkára képtelen, puha bábót csinált belőlük, megfosztotta őket akaraterejüktől, a tevékenységre való készségektől, és az életismeretek megszerzésétől. Jellemrajzai nagy-szerűek. A női jellemek festésében úttörő. Egyéníti hőseit, nem ismétli őket. Művészi szembeállításal dolgozik az idősebb *Adujev* és felesége esetében: az asszonyt majdnem vázlatosan csak annyi vonással ábrázolja, amennyi elég a férj életelveinek használhatatlanságát bizonyítani...

A *Hétköznapi történet*ről Török Endre ír *Az Orosz remekírók 1955-ben megjelent könyvei* című kritikai tanulmányában: szerinte Lukácsy Sándor többre vállalkozik a regény elemzésénél. Goncsarov írói tevékenységét nemcsak az orosz élet problémáival hozta összefüggésbe, hanem azokat a korabeli nyugat-európai jelenségeket is felfedi, amelyekből ezek beilleszkedésére is fény derül. Az orosz és a nyugat-európai realizmus fejlődését mozgó törvényszerűségekről is ír. Példákkal világítja meg a magyar irodalom fejlődésének az orosz irodalom fejlődésével való rokonságát.⁴⁶

Goncsarov halálának 65. évfordulóját 1956-ban azzal ünnepelte a magyar irodalmi világ, hogy az *Orosz irodalom klasszikusai* c. tanulmánygyűjteményben megjelent A. Cejlin Goncsarovról írt magvas tanulmánya, Gellért György stílusos fordításában.

Rejtő István *Az orosz irodalom fogadtatása Magyarországon* című könyvében a magyar Goncsarov-irodalommal is foglalkozik, s kimutatja azon a külföldi források nyomait: „Goncsarov esetében is hasonló jelenségeket tapasztalhatunk. A magyar irodalmi közvélemény egészen 1906-ig, az Oblomov első magyar nyelvű megszólalásáig csak német közvetítéssel szerzett tudomást az íróról és regényéről.”⁴⁷

1962-ben, az író születésének 150. évfordulója alkalmából jelent meg az *Irodalomtörténeti kiskönyvtár* című népszerű esszé-sorozat 15. köteteként Bakcsi György írása.

A szerző sikeresen oldotta meg azt a célkitűzését, hogy az orosz kritikai realizmus jelentős alakját — a rövid terjedelem ellenére is — minél teljesebben mutassa be a magyar olvasóközönségnek. A korból, az életrajzból és a különböző eredetű hatásokból magyarázza Goncsarov életének és pályájának sajátosságait, ellentmondásait. A korai, jórészt elveszett vagy megsemmisült művek után a négy nagy opusz alapos elemzésére tér rá, végül az utolsó évek visszaemlékezéseit és esztétikai írásait veszi sorra. Rendkívül meggyőzően és sokrétűen bizonyítja a

fojtogató társadalmi körülmények torzító hatását mind az ember, mind az író véleményének formálódására.

Az alkotáslélektan eredményeit felhasználva *Goncsarov* írói alkatáról és módszereiről azt állapítja meg, hogy a hosszú érlelődés jellemezte, s a külvilág tényezői csak jelentéktelen mértékben akadályozták a gyorsabb reagálásban.

Érdekes és új *Bakcsi* munkájában az, ahogy Olga alakjának és jellemvonásainak magyarázatául feltárja a *Tolsztaja*-epizódot *Goncsarov* életéből, ahogy a magyar méltatók közül elsőként emeli ki *A Pallada fregatt* jelentőségét és művészi értékeit, végül ahogy a *Turgenyev* és *Flaubert* elleni plágium-vádat kiváltó lelki zavarok értő és finom elemzését nyújtja.

Néhány hasonlóságra is felhívja a figyelmet a magyar irodalom és *Goncsarov* művei közt. Így pl. *Kisfaludy* Károly *Sulyosdi* Simonja és a *Lázás betegség Tjazzselenkója* között von párhuzamot, még a beszélő nevek azonosságára is utal. Ugyanígy észreveszi a *Szakadék* egyik-másik szereplőjének és *Gárdonyi*, illetve *Móricz* kisembereinek rokonságát.

IV

Goncsarov irodalmunkra tett ösztönző hatásával 1945-ig *Császár* Elemér — már előbb említett művében — foglalkozott. Az ő adatait egészítette ki *György* Lajos, amikor ennek a hatásnak egyik magyarázatát abban látta, hogy „az oblomovkai nagyszerű évés-ivásokban a Pató Pálok nemzete is magára ismert, azért ez a regény igen otthonosan találta magát nálunk”. A *Gozsdu* Elekre gyakorolt hatás mellett kiemeli még *Török* Gyula első regényének (*A porban*) hőstét, aki „mintha magyar Oblomov akart volna lenni”.⁴⁸

Még jellemzőbben elemezte és kutatta *Goncsarov* nyomait *Zsigmond* Ferenc *Orosz hatások irodalmunkban* című, 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent székfoglaló értekezésében.⁴⁹ *Zsigmond* Ferenc idézi *Babits* Mihály felfogását arról, hogy „az Oblomov valóban minden ízében magyar regénynek illene be”,⁵⁰ ha egy kissé több mozgalmasság és változatosság volna benne; a magyar ember ti., ha valóban lusta is, képzeletével tarka világot teremt maga körül. Érdekes jelenségre mutatott még rá *Zsigmond* Ferenc kitűnő tanulmányában, amikor kiemelte, hogy „az Oblomov-név olyan népszerű lett nálunk, hogy a Pató Pál-nevet egészen kiszorította a közhasználatból, a magyar közönségnek meghittebb ismerőse az, mint emez. Herczeg Ferenc sem Pató Páloknak, hanem magyar Oblomovoknak nevezi az élet dezentorait,⁵¹ akik a budapesti kávéházakban meddősítik el tehetségüket”.

A magyar kritika *Móricz* *Zsigmond Úri muri* című regényének alakjait magyar *Oblomov*oknak nevezi.⁵² *Krúdy* Gyula regényalakjain is észrevették *Oblomov* sugalló hatását, sőt *Alvinczi* Eduárd *A vörös postakocsi* (1913) és még más, e tárgykörből vett regénye főhősének egyénisége *Oblomov*ba oltott *Anyegin*. *Zsigmond* Ferenc azt is megköckéztatja, hogy „*Krúdy* Gyula *Palotai álmok* című kisregényének (1914) a meséje sem más, mint módosított befejezésű *Oblomov*”.

A drámai műfajban több magyar íróra hatott ihletően az *Oblomov*-téma. *Bezzásy* Judit egyenesen *Goncsarov* regényét dolgozta át színpadra (1940). *Ignác* Rózsa *Ezer hold pipacs* című vígjátékában egy unokahug segít az *Oblomov*-fajta földesúron, akit megszabadít a nyakán élősködő rokonságtól (1939).

Falu Tamásnak köszönhető egy *Oblomov*-ihletésű kis lírai vers is *Levél Oblomovhoz* címmel:

Itt mi a csenddel takarózunk
És a halállal álmodunk.
Éles kacsaj, síró sikoltás
Nem veri fel az otthonunk.

Szelíd álommadárkák kelnek
A szívünk eresze alatt,
S ha jó az ősz, elég minékünk
Ha egy pihéjük ittmaradt.

A portánkon béke harangoz,
Ásítva zárjuk a kaput.
Nem ijedünk fel éjszakánként,
S nem keltjük fel, mi elaludt.

Vágyak Néváján nem szánkázunk,
Pihenten csügged két karunk,
Benne újszülött percek mellett
Halott éveket ringatunk.

Lelkünkön kétség mosolya nem rág,
Velünk húzik az unalom.
Repkény vagyunk, kik annak élünk,
Hogy fel ne küsszünk a falon.⁵³

*Goncsarov*nak, a XIX. századi nagy orosz kritikai realista írónak az életét és műveit szokatlanul későn és hiányosan ismerhették meg hazánkban. Ennek a mellőzöttségnek legfőbb oka az volt, hogy a közvetítő szerepet játszó nyugati nemzeti kutúrák és irodalmak elhanyagolták a többi orosz író bemutatása mellett *Goncsarov* művészetének elemzését. Közrejátszhatott ebben az is, hogy befelé forduló élete nem szolgált érdekes cikktémákkal. Sokáig az orosz nyelv ismeretének hiánya is megakadályozta — idegen források nem lévén — alaposabb megismerését.

Goncsarov nevének a múlt századi sajtóban való szórványos felbukkanásától hosszú út vezet fontosabb műveinek fordításáig, kiadásáig. Az első fordítás-edíciók csak a figyelmet hívták rá föl, jórészt nem is próbálkoztak eszmei értékelésével. Ez a kísérleti jelleg azonban néhány jelentősebb megnyilvánuláson és az *Oblo nov* 1906-os megjelentetésén kívül hosszú ideig elmaradt. A cikkek, tanulmányok, nekrológok tekintélyes hányada csupán életrajzi adatokat, tartalmi kivonatokat, esetleg a szereplők jellemzéseit tartalmazta, sőt a kritikusok nemegyszer a témát körülményesen kerülgetve *Goncsarov* művészetének ürügyén valami egészen másról szóltak. 1945 után a megváltozott hangú kritika valamivel jobban megközeleltette műveinek főmondanivalóját, s néhány tanulmány igyekezett alaposabban kitérni pályájának elemzésére, alkotói módszereinek sajátosságaira. Több évtizedes késéssel legfontosabb művei is megjelentek, így csupán kisebb írásai maradtak ismeretlenek. Mindeddig kísérlet sem történt alaposabb tanulmányban felmérni *Goncsarov* jelentőségét, irodalmunkra gyakorolt hatását, még kezdeti eredményei sincsenek, mert az eddigi megállapítások szinte kivétel nélkül *Belinszkij* és *Dobroljubov* tételeinek variálásán alapulnak. Az orosz szellem és irodalom egyik legnagyobb alakjának komoly, szélesebb körű, saját korának mozgalmaiban való bemutatására pedig nagy szükségünk lenne, tudományunk egyik megoldásra váró feladatai közé sorolhatja.

Jegyzetek

1. 1856 és 1860 között hetenként kétszer, szerdán és szombaton megjelenő politikai és ismeretterjesztő képesújság.
2. *Főv. L.* 1887. 102. sz.
3. Helyesen értékelte *Jancsó Benedek* tanulmányát *Dolmányos István Költők barátságától népek testvériségéig* (Bp. 1959, Gondolat. 73.) című könyvében, amikor kiemelte, hogy „a nyolcvanas években Jancsó Benedek az oblomovizmus irodalmi divatjáról számol be. Munkáit akkor még nem fordították magyarra, s az iránta mutatkozó érdeklődést az orosz irodalom újabban mutatkozó tüneményei, elsősorban Tolsztoj és Csehov a második helyre szorították”.
4. A század végén a realizmust értették a naturalizmuson.
5. *Magyar Hírlap.* 1891. 195. sz.
6. 1858-ban született Ahalkalaliban, Örményországban. Tifliszben nevelkedett, majd Németországban folytatta tanulmányait. 1885-ben hazánkba jött és itt, mint az orosz nyelv oktatója működött. 1894/95-ben részt vett *Zichy Jenő* keletázsiai expedíciójában, s riportokkal látta el a magyar lapokat. Széles körű irodalmi tevékenységet fejtett ki.
7. *Voínovics Géza* tanulmánya 1921-ben *Regényírók* című esszé-gyűjteményében is megjelent a *Kultúra és Tudomány*, című sorozatban.
8. 1944-ben jelent meg az *Oblomov* „új” fordítása *Szerelemhegyi Ervin* tollából *A világ-irodalom titánjai* című sorozatban; ez a késői átdolgozás azonban a *Szabó Endre*-féle fordításnak csak halvány mása.
9. *Új Nemzedék.* 1914. 24. sz.
10. *Kőhalmi Béla: Könyvek Könyve.* Bp. [1918], Lantos. 86.
11. *Kőhalmi Béla: i. m.* 163.
12. *Kőhalmi Béla: Az új Könyvek Könyve.* Bp. 1937. Gergely R. 180.
13. *Kőhalmi Béla: I. m.* 187.
14. *Kőhalmi Béla: I. m.* 299.
15. *Kőhalmi Béla: I. m.* 312.
16. *Kőhalmi Béla: I. m.* 390.
17. *Kőhalmi Béla: I. m.* 200., ill. 198.
18. *A modern világirodalom.* Bp. 1920, Franklin. 161. (*Kultúra és Tudomány.*)
19. *A világirodalom élettörténete.* Bp., [1927.], Révai 365. (*Új Könyvek.*)
20. *Nyugat.* 1925. II. köt. 217—227. Erről a plágium-vádról két évvel később *A Reggel* című napilap is megemlékezett. (1927. 11. sz.)
21. *Az orosz irodalom története.* II. köt. Bp. [1925], Athenaeum. 90. (*Élet és Tudomány.*)
22. Bp., 1926, Szt. István Társulat. 211. (*Szent István Könyvek.* 38.)
23. *Élet.* 1930. 121—125.
24. Bp. [1935], *Nyugat.* 279—280.
25. Bp. 1939, Egyetemi ny. 331.
26. III. köt. Bp., [1941], Révai. 72—73.
27. *Világosság.* 1950. 7. sz.
28. *Kis Újság.* 1950. 19. sz.
29. *Irod. Ujs.* 1952. 24. sz.
30. *Béke és Szabadság.* 1952. 35. sz.
31. *Könyvbarát.* 1952. 9. sz.
32. *Új Hang.* 1952. 9—10. sz.
33. *Magy. Nemzet.* 1952. 175. sz.
34. *Szabad Ifjúság.* 1952. 223. sz.
35. *Népszava.* 1952. 172. sz.
36. *Németh László: Munka közben. Oblomov. = Csillag.* 1953. 898—900.
37. *Esti Budapest.* 1953. 304. sz.
38. *Új Világ.* 1954. 6. sz.
39. *Népszava.* 1954. 95. sz.
40. *Irodalomtörténet.* 1955. 88—91.
41. 1947-ben a *Szakadék* című regényből közölt részleteket a *Trócsányi Zoltán* szerkesztette *Az orosz irodalom kincsesháza* *Stuffer Solange Mária* fordításában.
42. *Szabad Ifjúság.* 1954. 133. sz.
43. *Széphalom.* [Miskolc.] 1955. 98—100.

44. It. 1956. 120—123.
 45. *Csillag*. 1955. 9. sz.
 46. *A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. X. köt. 1956. 1—2. sz.
 47. Bp., 1958, Akadémiai Kiadó. (*Irodalomtörténeti Füzetek* 21.)
 48. *A magyar és az orosz irodalom kapcsolatai*. Kolozsvár, 1946. (*Erdélyi Tudományos Füzetek* 200.)
 49. *Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály köréből*. XXVI. köt. 6. sz.
 50. *Babits Mihály: Irodalmi problémák*. Bp., 1917, Nyugat. 80.
 51. *Herczeg Ferenc: A gótikus ház*. Bp., 1939, Új Idők. 10.
 52. *Napkelet*. 1928. 937. (Myn. = Mariay Ödön.)
 53. *Csípke*. [Versek.] Bp., 1917, Singer és Wolfner. 27.

ГОНЧАРОВ В ВЕНГРИИ

Ш. КОЗОЧА

Русско-венгерские литературные отношения стали более интенсивными в 20-ые годы прошедшего века. Это было время, когда наши писатели начали обращать внимание кроме русской литературы и на польскую, чешскую, и несколько лет позже и на болгарскую литературу. Таким образом многовековые исторические связи усугубились и в духовной жизни и начавшиеся в 20-ых годах литературные отношения живут и в наши дни. Кроме традиции поэтического творчества *Пушкина* и *Лермонтова* глубокое и постоянное влияние на историю венгерской литературы оказал классический русский роман. Только воздействие английского и французского романа может равняться с влиянием, оказанным русским романом на развитие литературного вкуса. В нашей стране особенно поздно и даже неполно познакомились жизнью и творчеством *Гончарова*, выдающегося представителя русского критического реализма. Главной причиной его обойденности в Венгрии было то, что западные национальные культуры, играющие роль посредника, при показе остальных русских писателей мало уделяли внимания анализу его творчества. Это в значительной мере и объясняется тем, что его серая, интроспективная жизнь не служил довольно интересной темой для критиков. Отсутствие знания русского языка также надолго препятствовало всестороннему ознакомлению с его творчеством. В печати конца 19 века пока sporadично встречается имя *Гончарова* и немало времени протекает до того, что издаются более значительные его сочинения. Первые издания только обращали на него внимание и в большинстве случаев даже попытки для оценки идейного замысла его произведений не сделались. Кроме опубликования в 1906 г. романа *Обломов* подход к творчеству *Гончарова* на еще долгое время остался испытательным. Значительная часть статей занимающихся *Гончаровым* содержал только биографические данные, аннотации, критики часто обстоятельно обошли тему и под предлогом *Гончарова* писали о что-то совсем другом. После 1945 года тон критики изменился, старались более тщательно приближаться к идейному содержанию его сочинений и вышли в свет несколько очерков, подробно анализирующих творчество и особенности творческого стиля *Гончарова*. Правда, с опозданием на несколько десятилетий, но были изданы его самые значительные сочинения. Неизвестными для венгерских читателей пока остались только его маленькие труды. До сих пор не сделаны даже попытки, чтобы в рамках содержательного очерка оценивать значение и влияние творчества *Гончарова* на нашу литературу; никаких начал или результатов в этом отношении не имеем, так как в основе существующих оценок почти без исключения лежат установления *Белинского* и *Добролюбова*. Разностороннее представление *Гончарова*, выдающейся личности русского гения и литературной жизни, его участия в движениях своего времени считаем нашей важной и неотложной задачей.